GÂNDIRE ŞI COMUNICARE ÎN EPOCA MODERNĂ: SISTEMUL LUI IMMANUEL KANT

Thinking and Communicating in the Modern era: The System of Immanuel Kant

Eugeniu NISTOR[1]

Abstract

The inventive spirit of the thinker of Königsberg had manifested itself ever since the „pre-criticism" stage of his life, when he wrote and published several books, but was also dealing with cosmology, among other things, and published a unique work on celestial mechanics („Universal Natural History and Theory of Heaven", 1755), a book which contains extremely valuable ideas to the history of science, as they configure that which at present constitutes the Kant-Laplace theory. His system of thought is found in his four basic philosophical works: „Critique of Pure Reason" (1781) – gnoseology, „Groundwork for the Metaphysics of Morals" (1785) and „Critique of Practical Reason" (1788) – contain his ethical doctrine, and the „Critique of Judgment" (1790) – include his esthetic concept and the issue of finality in organic nature. The detailed description of the gnoseological process in three steps (each one having a specific name: sensitive intuition, exaltation from direct contemplation to the analytical intellect, pure reason), the description of duty or practical reason from which the categorical imperative as a moral law is derived, and the description of „logic" and „communicable beauty" – is achieved through rational arguments and reveals a breathtaking systemic structure, which was rightly called later, not without admiration: „ Kant's steel scaffolding!"

Keywords: metaphysical knowledge, kantian apriorism, transcendental dialectic, the antinomies, the ontological argument

„Comunicările" profund filosofice ale lui Immanuel Kant (1724-1804) marchează, se ştie, întreaga epocă modernă. Cel care prin „criticile" sale avea să modifice cu totul „vechiul testament" al raţionalismului cartezian, s-a dovedit încă din tinereţe un spirit deosebit de original. În anul 1755, Kant publică lucrarea *Istoria generală a naturii şi teoria cerului*, lucrare de referinţă în mecanica cerească, care, din motive „tehnice" (moartea editorului), nu a putut fi difuzată şi, prin urmare, nu a ajuns să fie cunoscută decât într-un cerc ştiinţific foarte îngust. O jumătate de veac mai târziu, în 1796, astronomul şi fizicianul francez Pierre Simon Laplace îşi publica lucrarea *Expunere a sistemului lumii*, înrudită cu ipoteza kantiană, dar „aplicată" unui domeniu mai restrâns – doar sistemului nostru solar – spre deosebire de filosoful german, care se referea la Univers, în întreaga lui extensie. O altă diferenţă dintre cele *două* ipoteze rezidă din modul cum priveşte Laplace sistemul solar gata închegat: acesta va rămâne etern în echilibru, fără ca ceva să-i mai tulbure vreodată stabilitatea; or, în ipoteza kantiană se impune ideea că Universul s-a ivit din haos şi în haos va pieri, după epuizarea tuturor posibilităţilor pe care ciclicitatea *pendulului universal* le presupune. În formă „îmbinată", această ipoteză cosmogonică este cunoscută în istorie sub numele de teoria *Kant-Laplace*, ea reprezentând o formidabilă deplasare spre *exterior* a frontierelor cunoaşterii umane. O mulţime de previziuni kantiene, expuse în cadrul acestei teorii, aveau să fie confirmate de către descoperirile ştiinţifice viitoare; astfel, susţinând că

[1] Assistant Prof. PhD, "Petru Maior" University of Târgu-Mureş.

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

planetele cunoscute până atunci nu sunt singurele din sistemul nostru solar, s-a întâmplat că, încă în timpul vieţii lui Kant, avea să fie identificată planeta Venus iar, mai apoi, şi planeta Neptun. Dar insistenţa noastră asupra acestei geniale ipoteze a lui Kant, poate mai mult decât s-ar fi cuvenit, îşi are şi ea o explicaţie: credem că în *rotundul* ei vegetează sâmburele ideii cosmogonice, formulate ceva mai târziu de către filosoful german.

În aceeaşi etapă „precriticistă", care se întinde până pe la 1770, Immanuel Kant a mai publicat şi alte lucrări, între care şi teza sa de „privat-dozent", *Noua explicaţie a primelor principii ale cunoaşterii metafizice*, iar, apoi: *Falsa subtilitate a celor patru figuri silogistice, Unica fundamentare posibilă a unei demonstraţii a lui Dumnezeu, Încercarea de a introduce în filosofie conceptul de mărimi negative* şi *Viziunile unui vizionar explicate prin visurile metafizicii.*

După o „tăcere" editorială de unsprezece ani, intrând în efervescenta etapă „criticistă", Kant publică o lucrare de căpătâi – *Critica raţiunii pure* (1781), urmată de rezumatul acesteia – *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfăţişa ca ştiinţă* (1783), la care ne vom referi mai pe larg în paginile ce urmează. Va publica apoi, cu o anumită ritmicitate, şi alte lucrări, dintre care unele cu conţinut didactic: *Ideea unei istorii universale din punct de vedere cosmopolit* (1784), *Întemeierea metafizicii moravurilor* (1785), *Critica raţiunii practice* (1788), *Critica puterii de judecată* (1790), *Religia în marginile simplei raţiuni* (1793), *Spre pacea eternă* (1795), *Conflictul facultăţilor* (1798), *Antropologia din punct de vedere pragmatic* (1798), *Logica* (1800, manual), *Geografia fizică* (1802, manual), *Pedagogia* (1803, manual).

Sistemul de gândire al lui Kant este expus în cele patru lucrări filosofice de bază ale sale, astfel: în *Critica raţiunii pure* – gnoseologia; în *Întemeierea metafizicii moravurilor* şi *Critica raţiunii practice* – este conţinută doctrina etică; iar în *Critica puterii de judecată* – este argumentată concepţia estetică şi chestiunea finalităţii în natura organică. Cât priveşte lucrarea *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfăţişa ca ştiinţă*, ea reprezintă, aşa cum am mai amintit, rezumatul „popular" al *Criticii raţiunii pure*, expunând, într-o formă care se dorea accesibilă, teoria kantiană a cunoaşterii. Filosoful german ne avertizează însă, încă din primele pagini, că această carte nu este scrisă pentru începători ci pentru viitori profesori, iar învăţaţii care confundă istoria filosofiei cu însăşi filosofia vor trebui să aştepte până când se vor forma iniţiaţii, adică „cei ce se străduiesc să extragă ştiinţa din înseşi izvoarele raţiunii",[2] vor destăinui lumii despre posibilităţile oricărei cunoaşteri „metafizice" şi despre încununarea acesteia ca „ştiinţă".

În explicaţiile sale referitoare la „canonul raţiunii pure", Kant îşi concentrează singur, în trei întrebări fundamentale, întreaga structură sistemică, arătând că „tot interesul raţiunii mele (atât cel speculativ cât şi cel practic) e cuprins în trei întrebări: „*1. Ce pot şti? 2. Ce trebuie să fac? 3. Ce-mi este îngăduit să sper?*"[3]

Unii comentatori ai operei kantiene, izbindu-se de greutatea interpretării *Prolegomenelor*… îndeamnă ca, în aprofundarea acesteia, cei aplecaţi pe paginile ei să

[2] Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfăţişa ca ştiinţă,* traducere de Mihail Antoniade, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Eugeniu Nistor, Editura Ardealul, Colecţia „Biblioteca de filosofie", Târgu-Mureş, 1999, p. 21

[3] Immanuel Kant, *Critica raţiunii pure*, traducere Nicolae Bagdasar, Elena Moisiuc, studiu introductiv, glosar kantian şi indice de nume proprii: Nicolae Bagdasar, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 601

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

studieze, în paralel, şi cartea-mamă, adică *Critica raţiunii pure*, ceea ce mai încolo se va regăsi, ca înfăptuire, şi în demersul nostru, mai ales în ilustrarea expunerii cu unele pasaje semnificative. Şi, legat de acest aspect, o precizare este necesară încă pentru posibilii noştri cititori: opera lui Kant s-a plămădit în condiţiile specifice în care se studia filosofia germană, adică în corelaţie cu ştiinţele exacte, fapt care presupune un efort de adaptare la temeinicia limbajului impus de disciplinele pozitive, în sfera căruia (trebuie să recunoaştem!) e mai dificil să te mişti cu nonşalanţă.

Immanuel Kant mărturiseşte în „Prefaţa" *Prolegomenelor*..., că *empirismul* lui David Hume i-a influenţat cercetările filosofice, trezindu-l din „somnul dogmatic", şi îndreptându-i atenţia pe o altă direcţie de studiu decât cea a predecesorilor săi, René Descartes, John Locke şi G.W. Leibniz, ca să-i amintim doar pe cei mai importanţi: „Mărturisesc fără înconjor: amintirea lui David Hume a fost ceea ce, acum mulţi ani, mi-a întrerupt întâia oară somnul dogmatic şi a dat cercetărilor pe tărâmul filosofiei speculative cu totul altă direcţie..."[4] Specificitatea oricărei cunoaşteri de tip metafizic, scrie el, presupune o distincţie clară fie între obiectele cunoaşterii, fie între sursele cunoaşterii, fie în modul în care se realizează cunoaşterea. Referindu-se, mai departe, la *sursele cunoaşterii*, rezultă limpede că acestea nu pot fi, prin definiţie, nici experienţa noastră externă (care este izvorul fizicii propriu-zise), şi nici experienţa interioară, lăuntrică (care aparţine de drept psihologiei empirice). Şi atunci, ne întrebăm, ce surse îi mai rămân metafizicii? Filosoful german ne lămureşte că „sursele" ei se situează în *intelectul pur* şi în *raţiunea pură*, ea fiind prin aceasta o *cunoaştere apriori*, care nu se deosebeşte de matematica pură, recomandând chiar să fie socotită drept *cunoaştere filosofică pură.*

Există o realitate obiectivă, recunoaşte Kant, situată în afara conştiinţei umane şi necondiţionată de ea, căci de ce atunci *fasciculul de senzaţii* – nu reproduce imaginea *în sine* a obiectelor reale (?), ci cu totul altceva, adică doar *fenomenele*, „lucrurile în sine" sau *noumenul* rămânând mai departe dincolo de graniţele cunoaşterii omeneşti, ele fiind *forme inaccesibile*, stând sub semnul incognoscibilului, la fel ca şi „modelele perfecte", din teoria platonică a ideilor. De altminteri, şi termenul de *noumen* este împrumutat de la Platon, în concepţia căruia avea semnificaţia prototipurilor lumii sensibile, care gravitează în transcendent şi nu pot fi cunoscute decât pe cale raţională.

Natura, în ansamblul manifestărilor ei (pământ, ape, munţi, păduri, animale etc.), cu legile şi conexiunile pe care toate acestea le presupun, constituie „lumea fenomenelor", adică o realitate subiectivă, accesibilă cunoaşterii prin acţiunea *noumenului* asupra sensibilităţii umane; aceasta însă este complet distinctă de lumea „lucrurilor în sine" (a *noumenului*), a acelei *naturi reale*, hotărât incognoscibile, aparţinând sferei transcendentale. Astfel încât, s-ar putea înţelege că facultatea de cunoaştere a fiinţei umane poate fi considerată ca o condiţie esenţială pentru însăşi existenţa *naturii* (e drept, a unei *naturi* subiective, a unei *naturi* a fenomenelor – aşa cum rezultă din gnoseologia kantiană!). Această concepţie, în care senzaţiile devin izvor al cunoaşterii, iar realitatea percepută pe calea simţurilor apare ca *un ceva* derivat între subiect şi *noumenul* transcendent, continuând

[4] Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfăţişa ca ştiinţă,* ediţia citată, p. 25

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

într-un anumit fel empirismul agnostic al lui David Hume, este însă o cunoaştere limitată, spune Kant, care suferă de imperfecţiune. Cunoaşterea cu adevărat ştiinţifică – susţine el, mai departe – nu se întemeiază pe experienţă, ci decurge, fără intermediere, direct din intelectul uman, fiind, fără dar şi poate, o premisă a cunoaşterii empirice de tip senzualist. Aşa, se apropie şi se consolidează elementele de fond ale *apriorismului kantian.*

Caracterul universal şi necesar al principalelor propoziţii ale matematicii şi fizicii pure îl determină pe filosoful german să concluzioneze că, în conştiinţa umană, există o gamă de definiţii care sunt anterioare oricărei experienţe, ele condiţionând faptele de cunoaştere, în totalitatea lor. Este vorba de un *front aprioric al conştiinţei*, identic la toţi indivizii, care, fiind complet diferit de *conştiinţa empirică* (experimentală), primeşte denumirea de *conştiinţă transcendentală.* Trei etape succesive parcurge demonstraţia sa gnoseologică, în probarea acestui complex proces: 1. *intuiţia sensibilă*; 2. înălţarea de la *„contemplarea nemijlocită" la intelectul analitic*, şi 3. *raţiunea pură*. Să le luăm pe rând. *Intuiţia sensibilă,* prima treaptă pe scara cunoaşterii kantiene, cuprinde principalele sensibilităţi apriori – *spaţiul* şi *timpul –,* constituind *obiectul esteticii transcendentale*. Arătând că lucrurile exterioare, care se răsfrâng asupra sensibilităţii umane, sunt de neconceput în afara spaţiului şi a timpului – coordonate universale şi necesare a tot ceea ce se percepe şi este perceptibil – acestea sunt, afirmă filosoful german, noţiuni apriorice, anterioare oricărei experienţe posibile. Fenomenele, continuă el, sunt receptate de către fiinţa umană drept unul *lângă* altul sau unul *după* altul, într-o anumită succesiune şi ordine, tocmai datorită facultăţilor conştiinţei de a le sistematiza şi situa pe cadrele ideale ale spaţiului şi timpului. În afara acestor *forme apriorice,* este imposibil să ştim, spune Kant, cum ar mai putea exista „lucrurile în sine".

Înainte de a trece la următoarea treaptă gnoseologică, să facem o paranteză explicativă, spre a avea o imagine de ansamblu a întregului sistem kantian de cunoaştere. Astfel, în cadrul teoriei transcendentale a elementelor, o primă problemă o constituie *estetica transcendentală* (adică prima treaptă a cunoaşterii, pe care am expus-o anterior), cea de-a doua reprezentând-o *logica transcendentală*, Kant fiind unul dintre marii reformatori şi teoreticieni ai logicii, pe care o desluşim divizată în următoarele ramuri: *logica elementară* (formală) sau „propedeutica" (1) – care se ocupă de studiul formelor pure şi de funcţiile gândirii, neinteresând originea sau relaţia ei cu obiectele – arătându-se, mai departe, că delimitarea „propedeuticii" (cunoscută şi ca „anticameră" a ştiinţelor) se realizează prin intermediul *logicii transcendentale* (2), marcată de necesitatea şi universalitatea formelor apriorice ale intelectului.

Logica transcendentală este împărţită, apoi, în *analitica transcendentală* şi în *dialectica transcendentală*. *Analitica transcendentală*, echivalentă a teoriei intelectului, cuprinde *cea de-a doua treaptă a gnoseologiei kantiene.* După ce în primul act al cunoaşterii am văzut cum fasciculul indeterminat de senzaţii, rezultat din acţiunea obiectelor cunoaşterii asupra organelor noastre de simţ, este ordonat în conştiinţă de către formele apriorice ale intuiţiei sensibile (spaţiul şi timpul), procesul gnoseologic continuă şi se desfăşoară în intelectul uman, unde toate aceste percepţii *sunt gândite*. Pentru gruparea şi rânduirea pe baze

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

sistematice a materialului de cunoaştere, Kant susţine că intelectul este înzestrat cu unele concepte iniţiale ordonatoare; acestea sunt *categoriile,* care au drept rol aşezarea logică a tuturor imaginilor şi reprezentărilor obţinute. Principii logice fundamentale, *categoriile kantiene ale cunoaşterii* sunt „concepte pure ale intelectului" cu caracter de generalitate, fiind *date apriori,* anterioare oricăror experienţe posibile. Filosoful german dezvoltă tabelul aristotelic, instituind o garnitură cu douăsprezece categorii, divizate în patru grupe, înlăuntrul cărora funcţionează anumite legături dialectice. Tabelul kantian arată astfel: 1. *cantitatea*: unitate, multiplicitate, totalitate; 2. *calitatea*: realitate, negaţie, limitare; 3. *relaţia*: inerenţă şi subzistenţă (substanţia et accidens), cauzalitate şi dependenţă (cauză şi efect), comunitate (interacţiune între activ şi pasiv); 4. *modalitatea*: posibilitate-imposibilitate, existenţă-nonexistenţă, necesitate-întâmplare.

Întărind afirmaţiile expuse anterior, Kant susţine că gama categoriilor nu poate fi obţinută pe cale empirică, deoarece însăşi experienţa umană este posibilă numai datorită acestor forme *apriorice* ale gândirii. Dar, în acelaşi timp, el ne lămureşte că nici nu poate fi vorba de o aplicaţie a acestora în transcendent, adică dincolo de hotarele lumii sensibile, rolul lor cognitiv vădindu-se doar în lumea empirică.

În rezumat, concepţia kantiană subliniază că, dacă *sensibilitatea* este sursa cunoştinţelor dobândite prin intuiţie despre lucruri singulare, atunci *intelectul* reprezintă sursa cunoştinţelor de ansamblu, de ordin general, obţinute prin gândire. În proximitatea categoriilor *apriorice* ale filosofului german sălăşluiesc „ideile înnăscute" ale lui Descartes, dar şi „adevărurile eterne" ale lui Leibniz şi concepţiile scepticiste (de cauzalitate şi substanţă) ale lui Hume – dar teoria kantiană înseamnă o depăşire a tuturor.

Cea de-a treia treaptă în gnoseologia lui Kant, o reprezintă *teoria raţiunii pure*, care constituie obiectul *dialecticii transcendentale*. Procedând la acceptarea teoretică a separării intelectului de raţiune, filosoful a stabilit o distincţie clară între modalitatea de gândire dialectică şi cea metafizică, arătând că, dacă intelectul este izvorul cunoaşterii metafizice, atunci raţiunea este vădit dialectică, prin însăşi natura ei. Pe această treaptă Kant distinge trei tipuri de raţionamente: 1. *ideile psihologice,* 2. *ideile cosmologice* şi 3. *ideea teologică* – prin intermediul cărora raţiunea pură ar trebui să fie înzestrată continuu cu „reprezentări sintetice", cu date despre suflet, despre natură, în ansamblul ei, şi despre Dumnezeu.

În legătură cu primul tip de idei – cele psihologice – ale raţiunii pure, Kant îl exemplifică procedând la o analiză a sufletului, a *eului* nostru – cel care condiţionează însăşi conceptul de substanţă, cu rol explicativ în experienţă, arătând că încercările unor filosofi de a-i evidenţia mai temeinic *conţinutul substanţial*, ca şi *unitatea* şi *permanenţa,* s-au axat, în mod greşit, pe o inversiune de termeni care nu poate duce nicăieri; căci *eul*, subliniază filosoful german, ca şi subiect ultim al cugetării, este cel care pune în valoare ideea de *substanţă* (aceasta fiind doar o categorie a intelectului), şi nu substanţa dă naştere eului care *o gândeşte!* Rezultatul inversiunii nu poate fi decât un *paralogism*.

Ne vom referi, mai departe, la cea de-a doua clasă de raţionamente – *ideile cosmologice*. Aici pornim de la constatarea că realitatea, în întregul ei, dar şi în elementele componente, nu se identifică cu ideile raţiunii şi că, din încercările raţiunii pure de a o

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

adapta la conţinutul acestora, rezultă o categorie specială de contradicţii, a căror rezolvare nu este posibilă – *antinomiile* –, care constituie unul dintre cele mai pătrunzătoare şi mai elevate capitole din filosofia lui Kant. Legat de problema antinomiilor, se observă că toate contradicţiile uneia dintre părţi (Teza), aflată pe poziţii opuse cu cealaltă (Antiteza), pot fi demonstrate logic la acelaşi nivel, intrându-se într-un cerc al raţiunii, în care argumentaţia ambelor unghiuri de abordare este de necontestat, având o egală forţă demonstrativă. Sub spectrul ideilor cosmogonice ale lui Kant stau patru teze / antiteze fundamentale, dintre care prima este, poate, cea mai subtilă sinteză de gândire din epoca modernă, ancorând existenţa la neant şi neantul la existenţă: 1.*„Teză*: Lumea are un început în timp şi este de asemenea limitată în spaţiu (...) *Antiteză*: Lumea nu are nici început, nici limite, ci este infinită atât în timp cât şi în spaţiu."[5] Dar *începutul*, înseamnă falsa succesiune a unui timp în care lucrul nu există, căci lumea nu există şi, de fapt, punem în discuţie „un precedent" al timpului care nu poate fi decât „timpul vid", în care nici o devenire nu este posibilă. *Lumea, deci, în ansamblul ei, nu poate avea nici început şi nici sfârşit, fiind infinită ca durată*. Iar dacă discutăm varianta unei limite a lumii într-un spaţiu finit, atunci acceptăm că ea s-ar afla, de fapt, într-un „spaţiu vid", lipsit de *spaţialitate* şi de lucrurile pe care această proprietate le presupune, în care nici o devenire nu este posibilă. Aşadar, şi abordând lucrurile din acest unghi, constatăm că Lumea, în ansamblul ei, nu poate avea nici început şi nici sfârşit, fiind infinită ca spaţiu. Celelalte trei antinomii kantiene sunt: 2. „*Teză*: Orice substanţă compusă, în lume, constă din părţi simple şi nu există nicăieri absolut nimic decât simplul şi ceea ce este compus din simplu (...) *Antiteză*: Nici un lucru compus, în lume, nu constă din părţi simple şi nici nu există nicăieri absolut nimic simplu în lume."[6] 3. „*Teză*: Cauzalitatea după legile naturii nu este singura după care pot fi derivate toate fenomenele lumii. Pentru explicarea lor este necesar să mai admitem o cauzalitate prin libertate (...) *Antiteză*: Nu există libertate, ci totul în lume se întâmplă numai după legi ale naturii."[7] 4. „*Teză*: Lumea implică ceva care, fie ca parte sau cauză a ei, este o fiinţă absolut necesară (...) *Antiteză*: Nu există nicăieri o existenţă absolut necesară, nici în lume, nici în afara lumii, ca fiind cauza ei."[8] La fel ca şi în prima antinomie, şi în cazul acestora, se poate argumenta logic că substanţa este simplă sau compusă, divizibilă sau nu, că libertatea şi cauzalitatea sunt posibile sau imposibile, că există o fiinţă necesară sau că totul este întâmplare…

Cea de-a treia idee fundamentală a raţiunii kantiene, cea *teologică*, aspiră să contopească spiritul şi natura existenţei într-un fundament absolut: *argumentul ontologic*, prin care existenţa lui Dumnezeu este dedusă, pornindu-se demonstraţia de la noţiunea de *existenţă* (confundată cu un „atribut logic al unui concept"), căci: „dacă gândesc o fiinţă ca realitate supremă înaltă (fără lipsuri), mai rămâne întrebarea, dacă ea există sau nu."[9] Dacă însă *ideea de Dumnezeu în sine* nu diferă de ideea unui Dumnezeu închipuit, în schimb

[5] Immanuel Kant, *Critica raţiunii pure,* ediţia citată, pp. 376-377
[6] *Ibidem*, pp. 382-383
[7] *Ibidem*, pp. 388-389
[8] *Ibidem*, pp. 394-395
[9] *Ibidem*, p. 480

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

existența este o constatare empirică a concretului, iar în experiența umană *nu este dată* și intuiția suprasensibilă a lui Dumnezeu – de unde Kant deduce falsitatea „dovezii ontologice". După respingerea *argumentului ontologic*, filosoful german combate, tot atât de sever, și *argumentul cosmologic*, care pornește de la constatarea că, dacă lumea există – fapt de necontestat – ar mai rămâne doar să i se atribuie o „ființă necesară", adică *un creator*, idee cuprinsă într-o astfel de logică: „dacă ceva există, trebuie să existe și o ființă absolut necesară. Dar cel puțin eu însumi exist, deci există o ființă absolut necesară. Premisa minoră conține o experiență, iar premisa majoră conchide de la experiență în genere la existența necesarului. Dovada pleacă, deci, propriu-zis, de la experiență și prin urmare nu este dedusă complet apriori sau ontologic; și fiindcă obiectul oricărei experiențe posibile se numește lume, ea se numește dovadă cosmologică."[10] Alungându-l pe Dumnezeu din lumea fenomenelor, Kant nu neagă însă posibilitatea existenței sale în lumea „lucrurilor în sine", ba chiar nu exclude probabilitatea ca în Univers să mai existe și altfel de reprezentări (și altfel de *intuiții*) ale unor „ființe cugetătoare" care, spune el, să se afle în condiții similare celor care limitează *intuiția omenească*.

Estetica lui Kant, reluând în sinteză filosofia frumosului a lui Platon, identifică temeiurile general-valabile ale judecății de gust, arătând că în operele de valoare există un „minim logic", care poate fi pus în paranteză fără a distruge plăcerea. De asemenea, apreciază că *frumosul logic* constă chiar în deplina concordanță dintre cele două funcții de bază ale spiritului omenesc: imaginația și intelectul, iar când vine vorba de limbaj, atunci articulațiile logico-gramaticale trebuiesc riguros respectate, deoarece tocmai acestea sunt decisive în armonizarea desăvârșită a reflecției umane cu fantezia. Greu definibil, și mai greu demonstrabil, frumosul este, în viziunea kantiană, doar *comunicabil*, căci filosoful constată „comunicabilitatea universală a senzației (de plăcere sau de neplăcere), senzație care se produce fără concept, unanimitatea, pe cât posibil a tuturor timpurilor și popoarelor, privitoare la acest sentiment determinat de reprezentarea anumitor obiecte, constituie criteriul empiric, deși slab și abia suficient pentru presupunere, al provenienței gustului..."[11]

Etica lui Kant este fundamentată pe rațiune care, ca rațiune practică, impune în plan social legea morală, de unde derivă *datoria* sau *imperativul categoric* și întreaga gamă de atitudini, de reacții și eforturi de adaptare comportamentală a insului în sfera publică de care aparține. Filosoful german ia în calcul apartenența omului la două lumi: o dată ca cetățean al lumii empirice, fenomenale, este limitat și constrâns în acțiunile sale de legea cauzalității, dar ca locuitor al lumii „lucrului în sine", *noumenale*, unde cauzalitatea nu există, el este pe deplin liber. În cuprinsul aceleiași doctrine, Kant mai postulează două idei importante, și anume: 1. întrucât trebuie să fie o cauză a existenței întregii naturi, distinctă de natură, dar care să conțină temeiul precis al acordului fericirii cu moralitatea, este absolut necesar să admitem existența lui Dumnezeu, prin intermediul căruia „creatura

[10] *Ibidem*, p. 483

[11] Immanuel Kant, *Critica facultății de judecată,* traducerea „Criticii facultății de judecată" – Vasile Dem. Zamfirescu, Alexandru Surdu, traducerea „Primei introduceri la Critica facultății de judecată" – Constantin Noica, Editura Trei, București, 1995, p. 72

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

rațională" poate deveni demnă să participe la Binele Suprem; 2. cum omul nu poate ajunge la perfecțiunea morală, deoarece existența lui se derulează într-o lume tiranizată de simțuri, de aspirații și de tot felul de tendințe și de chemări ademenitoare, e necesar să se presupună continuitatea persistenței sufletului uman și după moarte, când perfecțiunea morală se poate împlini „conform scopului pe care această lege o dă existenței mele, determinare care nu este limitată la condițiile și hotarele acestei vieți, ci care merge la infinit."[12]

În etica kantiană ceea ce atrage atenția în mod special este conținutul studiului în care filosoful german vorbește despre *personalitate*; aceasta este descrisă ca fiind chiar concepția integrală a moralității, adică „acel stadiu atins când omul se manifestă în ceea ce întreprinde ca fiind conștient de ceea ce este și de ceea ce poate fi, conștient de ceea ce trebuie să fie. Datoria morală a fiecăruia este de a-și onora umanitatea din persoana sa, de a face din sine o personalitate."[13]

Insistând asupra faptului că omul nu este un animal lipsit de raționalitate, el fiind capabil să ia deciziile potrivite de unul singur, deoarece își este sieși stăpân, valoarea lui este uriașă deoarece, în calitate de persoană responsabilă, el este în stare să-și influențeze propria viața, propriul destin. Esența omului în univers poate fi interpretată astfel: prin corpul său fizic el este membru al lumii sensibile, supus legilor cauzalității fizice și materiale, care reprezintă pentru voința lui principii exterioare ale acțiunilor și simple fenomene care se manifestă printre alte fenomene; iar, integrat sistemului naturii, omul este o ființă de o importanță redusă și are o valoare comună cu a celorlalte specii de animale și, cu toate că le este superior acestora prin intelect și că își poate formula el însuși scopuri, cu toate aceste calități conferite *apriori* utilitatea lui are doar o valoare exterioară.

Schimbarea moravurilor are ca scop, în explicația kantiană a problemei, o câștigare treptată a virtuții, printr-o ascultare a legii care contribuie la corectarea conduitei umane, ajungându-se astfel dintr-o înclinație spre viciu la o predispoziție opusă acesteia. Dar schimbarea simțămintelor se poate corecta doar printr-o transformare „revoluționară" a *persoanei,* astfel încât „acest *om nou* („ein neuer Mensch") preconizat de Kant coincide cu înțelesul personalității; el face să coincidă *revoluționarea felului de a gândi cu reforma progresivă a modului de a simți.*"[14] Așadar, concepția etică kantiană este aceea că omul este scop în sine și scop final al existenței lumii, iar această *devenire* sau *înnoire* a sa se realizează atât prin progresiva sa moralitate cât și prin efortul său mereu sporit pentru dobândirea fericirii, fiind vorba de *o lucrare a omului asupra lui însuși.* Să nu uităm că la sfârșitul *Criticii rațiunii practice*, Kant mărturisea posterității într-un pasaj memorabil, preluat ca epitaf și inscripționat pe piatra sa funerară din Königsberg, că ceea ce în viață i-a călăuzit mereu sufletul și gândul, au fost „Cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine..."[15]

[12] Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice,* traducere, studiu introductiv, note și indici Nicolae Bagdasar, postfață Nicolae Bellu, Editura Științifică, București, 1972, pp. 252-253
[13] Nicolae Bellu, *Etica lui Kant*, Editura Științifică, București, 1974, p. 279
[14] Nicolae Bellu, *Etica lui Kant*, opera citată, p. 283
[15] Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice,* opera citată, p. 252

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)

La capătul studiului nostru trebuie să constatăm că spiritul inventiv al gânditorului din Königsberg s-a manifestat încă din tinerețe, din așa-zisă etapă „precriticistă", când acesta a scris şi a tipărit mai multe cărţi cu conținut enciclopedic, ocupându-se printre altele şi de cosmologie şi publicând o lucrare unică despre mecanica cerească (*Istoria generală a naturii și teoria cerului,* 1755), unde a expus unele idei, deosebit de valoroase, care configurează astăzi în istoria științei teoria Kant-Laplace. Dar inventivitatea kantiană culminează cu structura ingenioasă a sistemului său de gândire, expus în cele patru lucrări filosofice de bază, astfel: în *Critica rațiunii pure* (1781) – este expusă gnoseologia, în *Întemeierea metafizicii moravurilor* (1785) şi *Critica rațiunii practice* (1788) – este conținută doctrina etică, iar în *Critica puterii de judecată* (1790) – este argumentată concepția estetică şi problema finalității în natura organică. Descrierea în detaliu a procesului gnoseologic, prin funcționalitatea lui în trei trepte (cu denumiri specifice fiecare: intuiția sensibilă, înălțarea de la contemplarea nemijlocită la intelectul analitic, rațiunea pură), descrierea datoriei etice sau a rațiunii practice, de unde derivă imperativul categoric ca lege morală, şi descrierea „frumosului logic" şi „comunicabil" – se realizează prin argumente raționale şi vădeşte o uluitoare construcție sistemică, căreia pe bună dreptate i s-a spus mai târziu, nu fără invidie şi admirație, „schelăria de oțel a lui Kant!"

Bibliografie:

Immanuel Kant, *Critica facultății de judecată,* traducerea „Criticii facultăţii de judecată" – Vasile Dem. Zamfirescu, Alexandru Surdu, traducerea „Primei introduceri la Critica facultății de judecată" – Constantin Noica, Editura Trei, Bucureşti, 1995

Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, traducere Nicolae Bagdasar, Elena Moisiuc, studiu introductiv, glosar kantian şi indice de nume proprii: Nicolae Bagdasar, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969

Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice,* traducere, studiu introductiv, note şi indici Nicolae Bagdasar, postfaţă Nicolae Bellu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972

Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfăţişa ca ştiinţă,* traducere de Mihail Antoniade, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Eugeniu Nistor, Editura Ardealul, Colecţia „Biblioteca de filosofie", Târgu-Mureş, 1999

Nicolae Bellu, *Etica lui Kant,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974

BDD-A22817 © 2015 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-19 21:25:06 UTC)